

A csodálatos iránt való érzékünk.*

Az új, a szokatlan, a meg nem értett dologból indul ki minden kutatás ingere. A megszokott dolog, a mihez alkalmazkodunk, úgyszólván nyomtalanul röppen el mellettünk; egyedül az új izgat erősebben és ébreszti fel figyelmünket. A *csodálatos* iránt általánosan elterjedt érzékünknek a tudomány történetében is kiválóan fontos hivatás jutott. Fiatal korunkban mindenekelőtt a növények és állatok érdekes alakja és színe, a meglepő kémiai és fizikai folyamatok vonzanak. Csak, ha egyszer összehasonlítást teszünk a mindennapi dolgokkal, ébred fel bennünk lassanként a vágy a *magyarázat* után.

A természettudományok kezdete össze van kötve a *bűvészzettel*. Alexandriai Heron bűvészműtávirányokra használta fel abbéli tudását, hogy a meleg a levegőt kiterjeszti; Porta a »Magia naturalis«-ban írja le szép optikai fölfedezéseit; Kircher a »laterna magica« szerkesztésére használja fel fizikai ismereteit; a »Recreations mathématiques«-ben vagy Enslin »Thaumaturgus«-ában a legnevezetesebb természet-tudományi tények főleg arra valók, hogy a be nem avatottakat velök bámulatba ejtsék. S a kinek az érdekes dolog először a szemébe ötlött, az ingerhez nagyon könnyen fogadta társul azt a vágyat is, hogy *titkolódzásával* nagyobb *tekintélyt* adjon magának, szokatlan ha-

* Dr. E. Mach bécsi egyetemi tanárnak »Die Principien der Wärmelehre« című, 1896-ban megjelent művéből. SZERK.

tást idézzon elő, ebből hasznot húzzon, nagyobb hatalmat szerezzen, vagy legalább a hatalom látszatára szert tegyen. Egy kis siker ebből a fajtából nyilván felcsigázta a képzeletet és a reményt, hogy valami rendkívüli cél elérése lesz a vég, a mivel az arra törekvő azután rászedte talán magát is és másokat is. A felöltő, a meg nem értett anyagi átalakulás megfigyelése révén bizonyára így keletkezett az alchimia is azzal a törekvésével, hogy fémeket arannyá változtasson, mindeneket gyógyító írt találjon stb. Egyszerű geometriai feladatnak szerencsés megoldásából szülemlik meg talán a *mindent* számító pontművészet gondolata az »Ezeregy északában«, az asztrológiában stb. Ebből érthetjük meg, hogy a római törvény egy füst alatt említi* a »malefici et mathematici«-ket. Még az ördögökben és boszorkányokban való középkori hit sötét korszakában sem szűnik meg a természetvizsgálat; sőt inkább a titokzatosnak és csodálatosnak különös varázsától övezve jelenik meg és új lendületet vesz.

A szokatlan ténynek pusztá megjelenése még nem csoda. A csoda nem a tényben, hanem a szemlélőben van. Csodálatosnak látja aényt az, kinek egész gondolkodását a tény megrendíti és a megszokott rendes pályájából kizökkenti. A meglepődő szemlélő nem is gondol a látottnak más tényekkel való *valamelyes* kapcsolatára, hanem, mivel

* Hankel, Geschichte der Mathematik. Lipcse, 1874 301. l.

semmifélet sem vesz észre, és mégis nagyon hozzá van az ilyenhez szokva, a rendkívüli, a téves sejdítés ösvényére téved. A sejdítés e módja természetesen végtelenül sokféle lehet. Minthogy azonban a lelki szervezet, az általános életfeltételeknek megfelelően, mindenütt ugyanaz, és minthogy a fiatal egyének és törzsek jutnak többnyire az elcsodálkozás helyzetébe, lévén az ő lelki szervezete még a legegyszerűbb, ily módon, úgy szólván mindenütt ugyanazok a lelki helyzetek ismétlődnek.

E lelki helyzeteket A. Comte*, és később az alacsonyabb műveltségű néptörzseken való igen kiterjedt bűvürlatok alapján Tylo r** vizsgálta meg. A természeti embert szakadatlanul körülvevő jelenségek közül a legfelölőbbek, legközvetlenebbek azok, melyeket ő maga, embertársai és az állatok indítanak meg a természetben. A természet fia nincs tudatában a maga akaratának és izomerejének, azért szívesen magyaráz minden felölő jelenséget valamely hozzája hasonló lény akaratával. Csekély tehetsége arra nézve, hogy gondolatait, hangulatát, sőt álmait is élesen elválassza az észrevevéstől, arra bírja őt, hogy távollevő vagy elhalt társainak, sőt az elvesztett vagy elpusztult tárgyaknak álmában jelenkező képeit valóságos árnyék-lényeknek, lelkeknek vélje. Az ezen alapuló halotti kultuszból ered a démonok, nemzeti hősök stb. tisztelete. Az áldozat gondolatát, a mely napjaink vallásaiban már egészen érthetetlen, érthetővé teszi a megható halotti áldozatokból való folytonos fejlődése. A halottnak örömet adták oda azokat a tárgyakat, miket árnyéka álomban megkívánt, hadd örvendjen árnyékuknak. A hajlam, hogy

minden, a mi velünk egynemű, élőnek, lelkesnek tekintessék, a jelzett úton átruházódik minden hasznos vagy káros tárgyra és a fetis-imáadásra vezet. Ez imáadásnak egyik vonása elhat egészen a fizikai elméletéig is. A meddig a hőt, elektromosságot, mágnességet titokzatos, megfoghatatlan lénynek tekintjük, a mely ott székel a testekben és az ismeretes csodás sajátságokkal felruhazza őket, mindaddig még a fetisizmus álláspontján vagyunk. E lényeknek minden esetre már szilárdabb jellemet tulajdonítunk és nem gondolunk többé olyan makranczos magatartásra, mint a minőt élő lényeken lehetségesnek vélünk. Az említett állásponttal csak akkor szakítunk teljesen, ha a jelenség feltételeinek a mérés fogalma alapján való pontos megfigyelése foglalja el illetén fogalmaink helyét.

A magunk gondolatainak és hangulatunknak a megfigyelés tényeitől való csekély különbözősége, a mely még a jelen kor tudományos elméletein is megérzik, mértékadó szerepet játszik az ifjú egyének és népek világfelfogásában. A mi valamelyes módon hasonlónak látszik, azt rokonnak és a természetben összehasonlítónak tartják. Növények, melyek az emberi test valamely részével hasonló alakúak, orvosságul szolgálnak a helyi fájdalomra; az oroszlán szíve erősíti a bátorságot és így tovább. Gazdag okulást találunk erről az ó-egyiptomi orvosi papiruszokban, a melyeknek receptjét újra megtaláljuk Plinius-nál és még Paulini-nál is. A mi kívánatos, de nehezen elérhető, annak elérésére a legcsodálatosabb, nehezen szereshető eszközökkel és kombinációkkal törekszünk, miként az alchimisták receptjei bizonyítják. A ki vissza-visszagondol ifjú korára, a maga tapasztalásából ismerni fogja ezt a gondolkodásmódot.

* Comte, Philosophie positive. Párizs, 1852.

** Tylo r, Anfänge der Cultur. Lipcse, 1873.

A vadember szellemi magatartása nagyon hasonlít a gyermekéhez. Az egyik üti a fetist, mert véleménye szerint megcsalta, a másik üti az asztalt, mert megütötte magát benne. Mindkettő úgy szólítja a fákat, mint a személyeket. Mindkettő hiszi, hogy magas fán felmászhatnak az égbe; a mesék álmvilágát és a valóságot számukra éles határ nem választja el. Gyermekségünk-ből nagyon jól ismerjük ez állapotot. Ha meggondoljuk, hogy a *gyermek* minden időben mindig hajlandó az efféle gondolatokra, hogy a nagy műveltségű népek is jókora része nem a valódi értelmi műveltséget, hanem csak a külső látszatát ölti magára; továbbá, hogy mindig van jókora számú ember, a ki-nek érdeke az, hogy az ember ősalápotbeli nézeteinek maradványait ápolgassa, sőt, hogy e maradékok megtartása végett, úgy szólván, csaló-tudományok keletkeztek: meg fogjuk érteni, miért nem haltak ki végleg ezek a fogalmak. Valóban Petronius »Trimalchio vendégségé«-ben és Lucian »Hazugság barátja«-ban olvashatjuk a borzadalmas meséket, miket még ma is mesélnek, és a mai Közép-Afrika boszorkányhite is ugyanaz, a mely elődeinket gyötörte. Ugyanezek a fogalmak, kissé változtatva ugyan, ott élnek napjaink spiritizmusában is.

A spiritisták, a mi életnyilvánulásainkhoz hasonló nyilvánulásokból vonják le a nagyszerű, fontos, értékes és *csélszerű* következtetést a miénkhez hasonló *idegen éltre*. A következtetést azonban, miként minden *csélszerű* szokást, még ott is megvonják, a hol az előzmények arra többé már föl nem jogosítanak. Annyi bizonyos, hogy a szervetlen világ jelenségei bizonyos párvonalosságban állanak a szerves világ jelenségeivel; mindamellert egyszerűbb körülményeik miatt jóval elemibb törvé-

nyeknek hódolnak. Az akarathoz hasonló valami itt is érvényesül; azonban művelődésünk fokán már alaptalan a fával vagy kövel szemben a teljes személységre való következtetés. A spiritista jelenségekben a mai kritikus értelem szintén idegen énnel a hatékonyságára következtet, csak hogy nem a szellem, hanem a csaló beavatkozása.

Darwin eléggé bebizonyította, hogy az eredeti *csélszerű* szokás még akkor is megmarad, ha már fölösleges és közönyös. Sőt kétségtelen, hogy e szokás még akkor is fennállhat, mikor már káros is, a mennyiben a fajt el nem töri. A fentebbi fogalmak elemeiben valamennyien *csélszerű* lelki működésen alapulnak, bármennyire rendkívül nagygyá fejlődtek is ki. Mindamellert senki nem fogja mondani, hogy a dahomeyi emberáldozás és a boszorkánypörök emberáldozatai tartották fenn az emberi fajt, vagy éppen megjavították. Annyi az egész, hogy az emberi faj e találmánytól éppen hogy tönkre nem ment.

A ki azt hiszi, hogy az előadottak tudományosan képzett olvasó közönség számára tárgyaltalanok, bizonyára nagyot téved. Hiszen a tudomány soha sincs elszigetelve a mindennapi élettől; a tudomány a mindennapi élet virága, a melynek nézetei át meg áthatják őt. Mikor azt látjuk, hogy egy chemikus, ki szép fölfedezéseivel szakmájában hírnevet szerzett, átadja magát a spiritizmusnak; mikor a biológia egyik nagy nevű bűvára, miután Darwin elméletének nagyszerűségét meggyőzően kifejtette, azzal a kijelentéssel rekeszti be, hogy mindez az embernek csupán szerves, de nem szellemi életére alkalmazható, szintén nyílt híve a spiritizmusnak; ha híres idegpathológusok mindig készek arra, hogy bármely csaló asszonyt legazonnal rendkívüli idegerővel ruház-

zának fel: akkor az értelmi kórság nagyon mély gyökeret vert már, s nem csupán a tudatlan közönségben. A kórság a legtöbb esetben bizonyára nagyon is egyoldalú értelmi műveltségen, a filozófiai nevelés hiányán alapszik. A kórt el kell hártani Tylor iratainak tanulmányozásával, a melyek a szóban forgó nézetek pszichológiai *keletkezését* megvilágítják és ezzel a kritika számára megközelíthetővé teszik. Gyakran azonban egyebütt is lehet a dolog nyitja. Egy bűvár például az atómok lutrijáról való nézetet, a mely kis körben nagyon elősegítheti az ügyet, a maga *világnevezésévé* emelte föl. Nem csoda azután, hogy a világot egyszer nagyon kietlennek, kicsinyesnek és ki nem elégítőnek találja, s hogy a spiritizmus az ő értelmi vagy éppen *lelki szükségletét* is kielégíti.

Hogy némely tudósnak *szükséglete* a csoda iránt mekkora nagy, bizonyítja egynehány tapasztalatom, miket tanulságos voltuk miatt itt közlök. Mikor X egyetemi városban a kiváló természetbúvárok nagyszáma, mondjuk őket *A*, *B*, *C*-nek, belezökkent a spiritizmus kátyujába, *pszichológiai* problémát látam a jelenségben s elhatároztam, hogy a dolgokat közelebbről veszem szemügyre. A körnek élén *A* állott, a kit régebből ismertem; barátságosan fogadott, és bemutatta nekem a szellemekkel való érintkezésének csodálatos eredményeit, sőt az üléseken való jelenségeknek élénk vázolásába is belebocsátkozott. Abbeli kérdésemre, vajjon pontosan meg is figyelte-e mindazt, a mit előadott, azt válaszolta! »Hát tudja, én ugyan nem láttam valami sokat, de gondolja meg, hogy olyan bűvárok, mint *C*, *D* . . .« Viszont *C* azt mondta: »A mit magam láttam, bizony nem igen győzne meg, de vegye figyelembe, hogy olyan bűvárok, mint *A*, *D* . . . jelen voltak, és a jelenségeket a legélesebben

megfigyelték« stb. stb. Úgy gondolom, hogy ebből a bűvös körből nem lehet más következtetést vonni annál, hogy a csoda a tisztelt kör minden tagjánál barátságos fogadásra számíthatott. A fő nevezetesség, a mit *A* mutatott, elefántcsont gyűrű volt, a melyet egy kerek asztal lábára rá lehetett *varázsolni*; feltéve, hogy az asztal fedele nem állott *lazán*, s könnyen leemelhető nem volt. Az utóbbit sejtettem rögtön a fedél külsejéből itélve, és gyanúmat közöltem is *X* város *M* lakójával, s egyúttal megjegyeztem, hogy *A*, a ki úgy szereti a csodálatost, soha meg nem vizsgálná, csakugyan így áll-e a dolog. Évek mulva, *A* halála után, találkoztam *N*-nel, *A* barátjával. Beszélgetés közben véletlenül rátértünk az asztal ügyére is, és *N* megerősítette, hogy, mikor *A* halála után a *híres* asztalt át akarták szállítani, a szállító embernek a kezében maradt az asztal fedele, a lába pedig kiesett.

Képzeljünk *K* körlapot, a mint a síkjában levő *GG* egyenes mint tengely körül forog; képzeljük, hogy a gyűrűt, melyet a körlap forgása közben leir, vulkánizált kaucsuk alkotja. Tegyük fel, hogy *MM* kést szúrunk át rajta; forgassuk a kés élének *m* pontját *GG* mint tengely körül körben mozgatva, a míg ugyanekkor a kés éle *egyidejűleg m* körül a nyíl irányában teljes forgást nem végez. Ezzel a gyűrű *két* gyűrűre vágódik el, a melyek közül az egyik a másikon függ. *Simony** írja le ezt a szép geometriai vagy tulajdonképen topológiai tényt egész sereg rokon jelenség kíséretében. Ezt a kísérletet bemutattam egyszer *R* barátomnak, a mechanika tanárának, a ki természetesen legott belátta, hogy a két gyűrűt szétszakítás nél-

* *Simony*, In ein ringförmiges geschlossenes Band einen Knoten zu machen. Bécs, Gerold 1881.

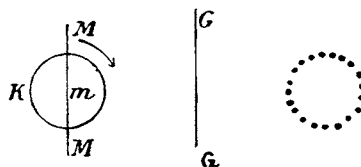
kül nem lehet egymásról leválasztani. »Ámde én médium vagyok«, mondtam, a két gyűrűt egy pillanatra a hátam mögé rejtettem és egymástól külön választva, sértetlenül tettem az asztalra. *R* úgy meglepődött, hogy soha nem feledem el. Pedig egyszerűen azt tettem volt, hogy az egymásba függő két gyűrűt kicseréltem egy pár szabad gyűrűvel, miket a zsebemből húztam ki. Ilyen gyűrűt úgy kapunk, ha az ábrán jelzett művelet alkalmával a kés élének m körül előbb az egyik, azután meg a másik irányban adunk félfordulatot. A két pár gyűrűt elég hasonló arra, hogy könnyen összecseréljük egymással.

Meg akartam mutatni *R*-nek, hogy milyen könnyű rászedni az embert; de az ő hajlamát a titokzatos iránt nem bírtam legyőzni. Mint a homeopatiának híve, nézetének támasztékot talált abban a fölfedezésben, hogy a vizet az elektromosság elbontja, ha a kénsavnak csak nyoma van benne, holott *iszta* vízzel nem sikerül a vízbontás. Sőt egy alkalmával váltig bizonykodott, hogy heves tüdőbajából a nátrium muriaticumnak (konyhasó) kicsiny adagjai 1: 100,000 higitással gyógyította meg. Ellenvetésem, hogy a sótartalom esetleges ingadozása, melyet az étellel magába vesz, sok ezerszerre nagyobb, mint orvosának adagja, nem tudta hitét megrendíteni, s bizonyára azzal szállt a sirjába is.

Egyszer a vásári bódében szabadon függő leánykát mutogattak, »a kit a villám sújtott s ennek következtében állandóan szikrát ad magából«. Egy idősebb úr, nevezzük *S*-nek, különben kitűnő szakember, kész volt komolyan venni a dolgot nem csekély örömeire a bódé tulajdonosának, a ki szemhunyorogva gondolhatta, bizony nehéz egy dolog nem irni szatírát! *S* úr rábeszélést, nézném meg a nevezetességet. Felismerem legott, hogy a szikra kicsiny Ruhm-

korff-féle készüléktől származik, de a vezetéket nem tudtam megtalálni, jól lehet ónlemez sétabotot is vittem magammal. Az én mechanikusom azonban, a ki igen ügyes szemfényvesztő, rövid szemle után rá jött a berendezés nyitjára és egy óra mulva *S* úrnak már a maga fiát mutatta be mint villámtól sújtottat. Az öreg bácsi el volt ragadtatva. De mikor megmutattuk neki az egyszerű berendezést, felkiáltott: »Nem, nem így volt!« s elrohant.

Nem akarok szólni a közönséges spiritista ülésről. Ilyenkor bő alkalmunk nyílik megfigyelni egyrészt a csoda után mohón leselkedő »művelt« közönség naivitását és másrészt a kókler ravaszágát, óvatosságát és emberismeretét. Úgy éreztem magamat ilyenkor, hogy Európá szívében, vadak közt ülök.

A spiritista mutatóványokat gyakran utánozzák a szemfényvesztők és az anti-spiritisták; sőt közzé is tették a véghezvitel módját. Számos médiumot lelepleztek és szemfényvesztésről meggyőztek. Nagyon egyszerűek* azok a *pszichológiai* elvek, melyekkel a szemfényvesztő dolgozik. Azt a czélszerű pszichológiai szokást, hogy a nagyon hasonlót azonosnak tartjuk, sokféle módon felhasználják nemcsak a tárgyak felcserélésekor, hanem úgy is, hogy a csaló *látszólag* a legőszintébb arccal végez olyan mozgásokat, a miket nem tesz meg, és a mikről azt hisszük azután, hogy csakugyan elvégezte. A másik eszköz, a

* Max Dessoir, The psychology of legerdemain. »The Open Court«. 1893. N. 291—295.

figyelem ráirányítása olyan időre és helyre, a hol színleg a legfontosabb történik, holott valójában más helyen és más időben történik a művelet. Ennek az eszköznek hathatós voltára csattanó példa az ismeretes kérdés: Mi a jobb kifejezés: 7 meg 9 *adnak* 15-öt, vagy 7 meg 9 *ad* 15-öt? A kérdezettek közül, a kiknek figyelmét a *nyelvtani* hibára terültük rá, csak kevesen veszik észre a *számtani* hibát is.

Az ily magyarázatok mit sem érnek a hívőkkel szemben. A mit a kóklerek *természetes* eszközzel elérnek, ugyanazt mivelik a spiritisták is, de *természetfölötti* erőkkal. Úgy látszik, hogy a hívők nem ismerik Newton-nak ama szabályát, hogy a jelenségek magyarázatára csak *igazi* okokat használjunk, ne vegyünk fel több okot, mint a mennyi a magyarázatra szükséges, és egyforma jelenségeket mindenütt egyforma okokkal magyarázzunk. Ámbár azok se állanak mindig a helyes állásponton, a kik a spiritizmustól ösztönszerűleg undorodnak, vagy gyakorlati következményeitől félnék. Gyakran babonának mondják a spiritizmust és ellene való írul az »igaz hitet« ajánlják. A *történelem* azt az aggodalmat kelti bennünk, hogy azokhoz az iszonyatosságokhoz képest, mikkel a különféle »igaz hitek« kinövései boldogítottak bennünket, a spiritizmus következményei, magán természeténél fogva, csak ártatlan tréfák. Nem ajánlatos tehát, hogy Belzebubbal űzzük ki az ördögöt. Sőt inkább annak adjunk elsőséget, hogy csak azt *tarljuk tudományosan igaznak*, a mi bebizonyítható és csak olyan sejtelmekhez ragaszkodjunk, a gyakorlati életben és a tudományban egyaránt, a melyeknek a józan, egészséges kritika jókora valószínűséget ítél oda.

A mai elterjedt gondolatiránynak hibája, a mely egyéb fattyúhajtások mellett a spiritizmusnak is kedvez, *nem*

a *szokatlannak* figyelemre méltatásában rejlik, a mi elől a természetbúvár sem zárkozhatik el. Szinte mindenha *szokatlan* jelenségek azok, teszem kicsiny tesztek vonzása dörszölt borostyán részéről, vasreszelék függése bizonyos érczen, a melyek, tovább kutatva, a legfontosabb fölfedezésre vezettek. Nem is abban van a hiba, hogy a természetről való ismeretünket *kimerítőnek*, berekesztettnek nem tartják. Alig gondol olyat természet-tudós, hogy immár a nagy fölfedezések lehetetlenek, hogy többé a tények közt nem sejtett kapcsolat már nem található. Sőt inkább a hiba a *csodának kritikálatlan vadászásában* és rajta való gyermekiesen gondtalan örömben tetőzik, a mely a *valóban nevezetes* és kutatásra érdemes iránt eltompítja érzékünket.

Hát a valóságban csakugyan nem környékeznének bennünket más csodák mint azok a talmicsodák, mikkel a spiritisták kedveskedni tudnak? Nemcsak a sötétben tudunk mi a székre felállni, hanem ismert eszközökkel, világos nappal, mindenkinek szeme láttára, sok ezer méternyire a magasba felszállani. Úgy beszélünk a sok kilométernyire tőlünk távollevő barátunkkal, mintha mellettünk állana, természetesen szellem közbenjárásával ugyan, de ez a szellem nem rejtőzik el szeszélyesen és nem takarékoskodik erejével, sőt inkább egyszerűen közli őket velünk és rendelkezésünkre bocsátja. A háromélű üvegdarab megismertet új anyagokkal, melyek sok millió mérföldnyire vannak tőlünk. Néhány bűvös formulából, miket senki előtt nem rejtegetnek, kiolvassák mérnökeink, hogyan kell kényszeríteni a vízesést, hogy városainkat világítsa, hogyan kell rábirni a gőzt, hogy terhünket húzza; s belőlök megtudják, hogyan kell hegyeket átfúrni, völgyeket áthidalni. Nehéz fémből való talizmán a zsebemben, a melyet munkájával min-

denki megszerezhet, az összes szellemek bámulatos jóakaratóból, barátságos fogadtatást készít számomra a világon mindenütt. Mikor dolgozószobámban *egyedül* vagyok, *még sem* vagyok egyedül. Szellemek állnak rendelkezésemre. Most egy rejtvény gyötör; majd eme, majd ama könyv után nyulok. Ekkor veszem észre, hogy csupa holt emberrel tartottam tanácsot. Galilei, Newton, Euler volt a segítségemre. A holtakat idézhetem is. És ha sikerül Newton gondolatát ismét felelestenem, vagy éppen tovább fejtenem, egészen másként idéztem a holtakat, mint a spiritisták, a kik szellemeiktől csak együgyű közhelyeket tudnak meg.

Hát nem sokkalta-sokkalta nagyobb, világot átalakító csodák ezek? Persze, ezeket a csodákat működtetni valamivel fáradtságosabb, mint a sötét szobában bámulatni magát. Azután meg kevés ingere is van a dolognak, hiszen, azt mondják, utóvégre mindenki lehet médium.

A *szokatlan*nak *becsülése* csupán egy mozzanat, a melytől a természet ismerete gyarapszik. A *szokatlan*nak feloldása mindennapivá, a *csodálatosnak elültetése* az ismeretnek szükségképeni kiegészítése. Minden esetre a két tevékenységnek nem kell *egy* személyben vagy *ugyanegy* korszakban egyesülnie. Az alchimisták, teljesen kritika hijával cselekedve, nevezetes megfigyeléseket halmoztak össze, a miket később értékesítettek. Nincs tehát kizárva, hogy a mai csodakutatók alkalom adtán szintén nevezetes megfigyelésekkel állnak majd elő. Az úgy szólván elfeledett hipnózisra és suggestióra ez a szellemi irány terelte rá ismét a figyelmet. Miért ne kerülhetne még más és talán még fontosabb is napfényre?

Jó megfigyelésről és megfelelő értékesítéséről azonban mindaddig szó se

lehet, a míg az a tér, mely a kritika iránt a *legnagyobb* követeléseket támasztja, éppen a legnaivabb és legkritikátlanabb fők gyűlöhelye. Hogy miféle eredményei vannak a kutatásnak, ha az ember általában csak valamicske nevezetes dolgot meg akar figyelni s a kritikával nem törődik, naponként tapasztaljuk. Még mint egyetemi hallgató meglátogattam volt Reichenbach-ot az *od* híres fölfedezőjét. Himezés-hámozás nélkül kijelentette, hogy mindazokból a nevezetes jelenségekből, a miket olyan behatóan leirt, *ő maga* mitsem látott, hanem kizárólag kísérleti egyéneitől vette értesülését. Az egyik egyén, Rufaszony, Reichenbach halála után megvallotta Fechner-nek, hogy a megfigyeléseket csak úgy kiexaminálták belőle. Eltörülhetetlen impressziót szereztem Reichenbach módszerét illetőleg a következő »kísérlettel«. Mészpáttal két részre osztott egy fénysugarat, s mind-egyiket egy-egy pohár vízbe terelte. Az egyik víz »odpozitív«, a másik »odnegatív« lett. Hogy azonban az odpozitív vízből 90°-nyi forgással odnegatívnak kellett válnia, ilyesmi dehogyan ötlött jó Reichenbachnak az eszébe.

Még se kell nagyon élesen bírálunk a spiritisták *methodusát*, ha összevetjük vele némely pszichopathológus és neuropathológus módszerét. Ha az orvos elmondja nekünk, hogy valakinek suggerálták, hogy tiszta papiroson elefántot lásson, hát ez még hagyján. Mikor azonban ugyanez a személy ugyanezt a papiroson sok, hozzája hasonló tiszta lap között is megtalálta, és csakis ezen az egyen látta az elefántot, megfordítva, ha a lap véletlenül meg volt fordítva, nagyítva a színházi szemcsövön, és kicsinyítve a szemcső másik végén: hát bizony ez a »tudományos« közlemény nagyon is erősen számít a mi hiszékenységünkre. Miért nem mondják inkább:

»Minden lehetséges« és nem hagyják el a további kutatást, mint fölöslegest?

Jellemzi a hivatásos csodakeresők (»occultisták«) módszerét, hogy folytonosan tudatlanságunkra, ismereteink hiányos voltára hivatkoznak, a mit különben egyetlen felvilágosodott bűvár sem von kétségbe. Azonban végtelenül sok az a gyanítás, a mi a nem-tudáson alapulhat, ellenben a tudáson alapuló gyanítás rendszerint kevés. Ezért van, hogy kizárólag az utóbbi alkalmas arra, hogy a további kutatás támasztéka legyen. A míg a tökéletlen tudásból a csodakutatók számára az a lehetőség és a szükség nyílik, hogy a tudást egészen rendkívüli, eddig nem sejtett, úgyszólván fáradság nélküli módon kiterjesszék, addig az obszkuránsok a tudományon *belül* és *kívül* épen erre a nem-teljesítésre alapítják azt a jogosultságukat, hogy az eddig szerzett eredményeket is kétségbe vonják. Hányszor kellett olyanoktól hallanunk, hogy Darwin elmélete csak hipotézis, a melynek bebizonyításához sok hiányzik, a kik tudásunk hézagjaiba helyezik el az ifjúságtól ápolat és nekik nélkülözhetetlen kód maradványát, a mely számukra nyilván nem hipotézis. E taktika eredménye mind a két esetben ugyanaz: a biztos fejlődésre rátermett tudásnak örült fogalmakkal való helyettesítése.

Nemcsak a *megfigyelés*, hanem a *különösnek kiküszöbölése* is teszi a tudo-

mányt. A míg valaki az emeltyűn való erőmegtakarítást nevezetességnek, kivételnek tartja, s ráadásul magát és másokat ámitva, *perpetuum mobile* szerkesztésén járhatja az eszét, mindaddig az alchimistákkal egy állásponton van. Csak ha egyszer felismerné ő is, mint Stevin, »hogy a csoda nem csoda«, akkor kutatna sikerrel. Az értelmi mámor helyét ilyenkor a *logikai renden* és a látszólag különmemű és különféle dolgok értelmi áthatolásán *való öröm* tölti be. A miszticizmusra való hajlamot elég gyakran találjuk az exakt tudományok előadásában is. Nagyon sok furcsa elmélet neki köszöni eredetét. Efféle hirhedt eset az, mely az energiaelv felfogásának misztikus vonását illeti. Mily élvezettel mondják el nagyon sokszor, hogy *mi* mindent tudunk *mi* végezni az elektromossággal, a *nélkül*, hogy tudnók, *mi is voltaképen* az elektromosság! Hát *mi más* legyen az elektromosság, mint az összetartozó tények foglalatja, a miket ismerünk, és a miket, P o p p e r* találó szavaival szólva, szükségleteinknek megfelelően, a további fölfedezések után *még* megismerni *reménylünk?* Ez a körülmény magyarázza meg, ha a misztikus iránt való hajlamot kissé erősebb bizonyítékokkal világítottuk meg.

Fordította CSOPEY LÁSZLÓ.

* Die Grundsätze der elektrischen Kraftübertragung. Bécs, 1884.